

УДК 336.71

Шульга К. Д.

*аспірантка кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Shulga K. D.

*Postgraduate Student of Banking Management Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

КОНСОЛІДАЦІЯ БАНКІВ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

CONSOLIDATION OF BANKS OF UKRAINE: ESSENCE, CAUSE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Анотація. У статті визначено основні мотиви консолідаційних процесів у банках України. Визначено проблеми, з якими зіштовхуються банки у процесі консолідації. Розглянуто хронологію розвитку консолідаційних процесів. Проаналізовано приклади найбільших злиттів та поглинань банків за останні роки. Визначено основні шляхи розвитку консолідаційних процесів у банківській сфері України.

Ключові слова: банки, консолідація, капітал, злиття, поглинання.

Вступ та постановка проблеми. В останні десять років у світі відбуваються процеси глобалізації, концентрації фінансового капіталу, зокрема, збільшення банківського капіталу. Тенденції до інтеграції банківського капіталу посилюються як на міжнародному, так і на національному ринках. Сучасними реаліями банківського сектора України є недостатня капіталізація, яка приводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних банків. Одним із шляхів вирішення проблем, що обмежують можливості

розвитку банківського сектора України, є консолідація банківського бізнесу, яка найчастіше реалізується шляхом злиття та поглинання банків. У світовій банківській практиці ці процеси активно використовуються як метод відбору найбільш ефективних та пристосованих до конкурентних умов банківських установ.

Процес консолідації є довготривалим, складним та вимагає вагомих зусиль, при цьому його результати передбачити надзвичайно важко. У зв'язку з кризою в Україні,

банківський сектор зазнав значних втрат. Велика кількість банків опинилася на межі банкрутства – рівень проблемної заборгованості перетнув допустиму межу, відбувся масовий відтік грошей клієнтів банків. Як результат – більшість банків потребує реорганізації, одним із механізмів якого є злиття та поглинання. Отже, актуальними постають питання капіталізації банківської системи України, а також пошуку адекватних методів збільшення банківського капіталу шляхом злиття та поглинання.

Низька забезпеченість ресурсами банків приводить до зниження рівня надійності та стабільності банківської системи України. Це зумовлює необхідність пошуку інноваційних методів підвищення ефективності діяльності банківського сектору. Для цього необхідно збільшити капіталізацію банківської системи, яка може здійснюватися шляхом консолідації банків. Таким чином, у сучасних умовах консолідація є важливим інструментом впливу на розвиток банківської системи, а отже, на розвиток економіки країни в цілому.

Аналіз основних джерел і публікацій. Багато досліджень як українських, так і іноземних учених присвячена вивченню проблем злиття та поглинання. Зокрема, це праці таких науковців, як Д. Пампфіліс, І. Гідді, М. Еванс, З. Васильченко, О. Вовчак, В. Міщенко та інших, які зробили вагомий внесок у визначення основних мотивів та цілей консолідації, визначили основні проблеми, з якими зіштовхуються банки у процесі злиття чи поглинання. Це дало змогу виявити основні тенденції розвитку консолідаційних процесів, зокрема, в банківській сфері. Однак фінансово-банківська криза, яку спіткала країна, поставила нові проблеми та завдання перед банківським сектором України. Це загострило актуальність питання щодо перспектив та тенденцій розвитку процесів консолідації вітчизняних банків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Консолідація банків є важливим механізмом підвищення рівня капіталізації банків України, але в умовах кризи обсяг операцій злиття й поглинання зменшився. Важливою залишається проблема пошуку шляхів стимулювання розвитку консолідаційних процесів у банківському секторі країни, а також форм об'єднання банків з метою підвищення рівня їх капіталізації.

Метою статті є уточнення сутності, цілей та передумов консолідації банків, визначення перспектив розвитку процесів консолідації банків в Україні.

Результати дослідження. Злиття та поглинання (ЗіП, М&А) відіграють важливу роль у корпоративному розширенні, оскільки вони є потужним засобом реструктуризації, контролю та розвитку суб'єктів господарювання. На етапі зрілості компанії, у тому числі й банки, не маючи перспектив подальшого розвитку бізнесу, використовують стратегію злиттів та поглинань для забезпечення подальшого розвитку компанії й диверсифікації ризиків.

У нашій державі процес консолідації банків регулюється Законом України «Про банки та банківську діяльність України» від 7 грудня 2000 року. Згідно із цим законом, реорганізація банків може здійснюватися як на добровільних засадах за рішенням власників банків, так і за рішенням централізовано призначеної тимчасової адміністрації. Законом передбачено два способи об'єднання банків: створення нової юридичної особи або приєднання одного банку до іншого. Оскільки перший варіант є досить дорогим та затратним, він рідко використовується на практиці. Другий варіант об'єднання також є недосконалим, оскільки процедура реорганізації банків досить складна. Учасники об'єднання мають переконати регулятора, що об'єднання піде на користь вкладникам та іншим

кредиторам. Більше того, вони мають отримати дозвіл Антимонопольного комітету та пройти аудит.

Банк, який приєднується до іншого банку, припиняє своє існування; складається передавальний баланс, у якому зазначені всі фінансові зобов'язання фінансової установи перед кредиторами. Відповідно до чинного законодавства, кредитори мають право призупинити або продовжити виконання зобов'язань. Таким чином, банк отримує статус філії, що, у свою чергу, допомагає надавати кращі послуги клієнтам банків.

Фінансова установа може використати дві схеми приєднання банків:

- 1) на правах філії;
- 2) на правах безбалансового відділення.

Перший варіант є більш популярним, оскільки він забезпечує безперервний робочий процес банку та майже не стосується клієнтів. Об'єднання шляхом купівлі банку є економічно невигідним, так як банк-покупець має право врахувати в регулятивному капіталі лише 10% від цієї інвестиції.

З метою прискорення переходу банків у публічні акціонерні товариства планується спростити процедуру зміни форми власності банку – в реорганізації банку не потрібно ліквідувати юридичну особу та достроково задовольняти вимоги кредиторів [6].

За результатами проведених досліджень та узагальнень виділено основні причини, які змушують банки використовувати стратегію консолідації, а саме:

- високий рівень конкуренції на ринку, що приводить до зниження прибутковості банків;
- посилення регулятивних вимог;
- пошук вигідніших умов оподаткування;
- можливість отримання додаткових прибутків шляхом зниження рівня витрат і собівартості послуг банку, що дає змогу підвищити рентабельність;
- можливість виходу на нові ринки;
- розширення спектру банківських послуг та залучення нових клієнтів;
- зменшення кредитних ризиків шляхом їх диверсифікації [7, с. 431].

З метою використання стратегії концентрації, банки прагнуть збільшити свою ринкову частку, об'єднати ресурсну базу, створити додаткову вартість банку за допомогою синергетичних ефектів, підвищити свою конкурентоспроможність шляхом розширення асортименту наданих послуг та покращити управлінську структуру установи.

Таким чином, основними цілями, які мають бути досягнуті у процесі консолідації банків, є:

- швидке збільшення капіталу об'єднаного банку;
- підвищення рівня фінансової стійкості банку та здатність до запобігання банкрутства;
- реструктуризація неліквідних та неплатоспроможних банків, знищення яких загрожує порушення стійкості всієї банківської системи [7, с. 431].

Зауважимо, що консолідаційні процеси відбувалися в 90-х рр. – в період становлення та розвитку банківської системи України. На сьогодні ця стратегія нерозвинена. Нині в банківському секторі України здійснюється поступова консолідація, яка порівняно з банківськими системами Європи та США поки що не набула широкого застосування. Аналіз динаміки кількості банків в Україні показує, що зняття банків із Державного реєстру через ліквідацію переважно не пов'язані з їх об'єднанням чи злиттям (див. табл. 1).

Незважаючи на відсутність скорочення кількості банків через злиття та поглинання, консолідація все ж таки

Кількість банків України в 2006–2015 рр.

Показник	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість банків, внесених у Державний реєстр (на кінець періоду)	193	198	198	197	194	198	176	182	182	182
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	170	175	184	182	176	176	175	179	162	119
Кількість банків, які мають ліцензію санкційного банку (на кінець періоду)	–	–	–	–	–	–	1	1	1	1
Кількість банків, у яких забрали ліцензію (протягом періоду)	5	2	1	8	9	4	4	4	19	44
Кількість банків, знятих із Державного реєстру (протягом періоду)	6	1	7	6	6	–	26	2	2	1
<i>У тому числі у зв'язку з:</i>										
– реорганізацією	2	1	1	–	2	–	2	2	–	1
– ліквідацією	4	–	6	6	4	–	1	–	2	–

Джерело: побудовано автором на основі [5]

була у процесі розвитку банківської системи. Про це свідчить хронологія розвитку консолідаційних процесів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Етапи розвитку консолідаційних процесів банків

Періоди	Характеристика
1993–1998	Масова приватизація майна, створення бази для подальших угод злиття та поглинання
2000–2005	Перерозподіл власності та зародження ринку злиттів та поглинань; держава брала активну участь у процесах злиття та поглинання
2006–2007	Пік розвитку процесів злиття та поглинання, значно зріс інтерес іноземних інвесторів до банківського сектора України
2008–2013	Відбулося значне скорочення обсягів операцій зі злиття та поглинання, «ринку продавця» змінився на «ринку покупця», інвестори втратили інтерес до прямого інвестування в економіку країни
2013 – до сьогодні	Процеси злиття та поглинання є здебільшого вимушеними, причиною цього – економічна криза. Угоди ЗіП укладені переважно з тими банками, активи яких здешевіли

Джерело: побудовано автором на основі [8, с. 353]

Розглянемо детальніше найбільші злиття банків України. Початком активізації консолідаційних процесів в Україні можна вважати 2005 р., коли були підписані дві великі угоди з поглинання українських банків іноземними групами – група Raiffeisen International поглинула АППВ «Аваль» та BNP Paribas Group поглинула АКІБ «УкрСиббанк».

Найбільш успішним вважається злиття ПАТ «Перший український міжнародний банк» (ПУМБ) та ПАТ «Донгорбанк». Ці фінансові установи в 2011 р. об'єднали баланси та почали роботу під спільним брендом «Перший Український Міжнародний Банк» (ПУМБ). На загальних зборах акціонерів ПАТ «ПУМБ» було прийнято рішення про збільшення статутного капіталу та емісії акцій банку на суму зареєстрованого капіталу ПАТ «Донгорбанк». Також було ухвалено порядок та умови обміну акцій

ПУМБ на акції «Донгорбанку», об'єднано баланси та затверджено передавальний акт, у результаті чого «Донгорбанк» припинив своє існування. Це злиття мало низку переваг:

- ПУМБ розширив мережу своїх філій та відділень з 135 до 171 установи;
- власна мережа банкоматів ПУМБ розширилася з 649 до 851 одиниці;
- розширення продуктової лінійки та низки додаткових послуг для клієнтів, запровадження інтернет-банкінгу, мобільного та транзакційного банкінгу, факторингу та документарних операцій;
- завдяки збільшенню капіталізації було підвищено кредитні ліміти для клієнтів.

Після злиття ПУМБ став одним із найбільших фінансових інститутів України за основними фінансовими показниками. Активи об'єднаного банку на момент об'єднання становили 25,4 млрд грн, капітал – 3,7 млрд грн, кредитний портфель юридичних осіб – 13,8 млрд грн, фізичних осіб – 4,6 млрд грн, депозити фізичних осіб – 8,4 млрд грн, а депозити юридичних осіб – 5,6 млрд грн [9].

Іншим прикладом злиття, який заслуговує на увагу, є об'єднання ПАТ «Креді Агріколь Банк» і ПАТ «КІБ Креді Агріколь». Угоду злиття ці банки, що належать до потужної французької групи Credit Agricole Group, підписали в 2012 р. При цьому, що обидва банки належали до різних напрямів банківської діяльності: ПАТ «Креді Агріколь Банк» являв собою роздрібний та корпоративний банк, а ПАТ «КІБ Креді Агріколь» надавав послуги переважно великим корпоративним клієнтам. Відповідно до угоди ПАТ «КІБ Креді Агріколь» припинив своє існування та приєднався до ПАТ «Креді Агріколь Банк». У результаті цього ПАТ «Креді Агріколь Банк» увійшов до списку 20 найбільших банків України, маючи обсяг загальних активів понад 12 млрд грн [10].

У 2013 р. на загальних зборах акціонерів ПАТ «Укрсоцбанк» було прийнято рішення про приєднання ПАТ «Унікредіт Банк». Акціонери вирішили збільшити статутний капітал ПАТ «Укрсоцбанку» на 650 млн грн шляхом випуску понад 6 млрд простих іменних акцій ПАТ «Укрсоцбанк». Номінальна вартість акції становила

0,10 грн. Метою емісії був обмін акцій ПАТ «УніКредіт Банку» на акції ПАТ «Укрсоцбанку». Рішенням акціонерів ПАТ «Укрсоцбанк» було визначено уповноваженим органом, якому надаються права на здійснення обов'язкового викупу акцій в акціонерів.

Одним із найбільших злиттів у банківському секторі в посткризовий період можна назвати злиття «Альфа Банк» та «Укрсоцбанк». Про об'єднання банків було заявлено влітку 2015 р., метою якого було створення третього за потужністю об'єданого банку в Україні. Як заявив президент українського «Альфа Банку»: «Злиття цих банків не випадковість – ми продовжуємо співробітництво, оскільки нещодавно протягом двох років «Альфа Груп» була найбільшим міноритарним інвестором у UniCredit».

Сутність цієї угоди полягає в тому, що UniCredit стає акціонером банківського холдингу ABN Holdings SA у Люксембурзі й вносить у цей холдинг свій актив «Укрсоцбанк» (працює під брендом UniCredit Bank). Таким чином, це не буде безпосередньо купівлею «Укрсоцбанку» «Альфа банком», а швидше специфічним видом злиття. У разі успішного завершення операції утворюється об'єднання двох банків зі сумарними активами в розмірі 85,6 млрд грн, що виводить цю групу на 4-те місце за розміром капіталу та активів в Україні [12].

Отже, як видно з аналізу найбільших угод злиттів та поглинань у банківському секторі України, використання стратегії консолідації має багато переваг та може бути використана банками для покращення фінансового становища, збільшення рівня капіталізації, частки на ринку банківських послуг та диверсифікації ризиків. Основними перевагами процесів злиття та поглинання є:

- збільшення прибутків банків шляхом диверсифікацію продуктів;
- підвищення конкурентоспроможності банків;
- реструктуризація неплатоспроможних фінансових інститутів країни;
- збільшення капіталізації банківської системи.

Визначимо проблеми, які стримують подальший розвиток злиттів і поглинань. Очевидно, що важливу роль в активізації цих процесів має відігравати держава. Проте на цей час Національний банк України не впроваджує достатньої кількості реформ, які могли б забезпечити розвиток процесів капіталізації банківської системи, в тому числі за допомогою консолідації. При цьому до 2020 р. Національний Банк України планує впровадити низку реформ для покращення становища банківського сектора України, які будуть стосуватися і процесів консолідації.

Важливо відзначити також і складність переформування ліцензії, що робить процес ліцензування досить важким та проблемним. В Україні перед тим, як приєднати банк, необхідно отримати та переформити всі його ліцензії, тоді як у Європі цей процес є автоматичним.

Крім проблем у законодавчій базі, які стосуються процесів консолідації, існують й інші проблеми. Так, процес консолідації є довготривалим, складним, затратним

та трудомістким. Він передбачає значні поточні витрати, таких як ребрендинг, переформування точок продажу банківських послуг, удосконалення технологій, покращення операційних процесів, придбання окремих ліцензій, послуги юристів та консультантів. У процесі консолідації замість очікуваного синергетичного ефекту банки можуть втратити своїх клієнтів.

Проведене дослідження процесів консолідації банківського капіталу в Україні показало, що на сьогодні активність банків на ринку злиттів та поглинань є досить низькою порівняно за банками Європи та США. За теперішніх умов банки бояться самостійно приймати рішення про злиття або купівлю іншого банку. Це пояснюється переважно низькою якістю активів банку-продавця, які приховуються від покупця. Держава повинна в таких ситуаціях стимулювати розвиток консолідаційних процесів шляхом розробки ефективних стратегій розвитку банківського сектора.

Зважаючи на наявні проблеми та завдання розвитку стратегії консолідації банків, для активізації цих процесів необхідно здійснити низку заходів:

- активізувати участь органів державної влади в розвитку, стимулюванні та регулюванні процесів консолідації банків;
- стимулювати зниження вартості угод злиття за допомогою податкових механізмів;
- полегшити роботу з документацією, насамперед, спрощення системи ліцензування банків;
- залучати до консолідаційних процесів внутрішніх учасників ринку, зокрема, невеликі банки;
- розробити систему контролю за банківськими об'єднаннями;
- розробити систему підтримки банківського сектора для усунення негативних тенденцій;
- забезпечити інноваційний розвиток банківського сектора [13, с. 86].

Висновки. Вплив консолідаційних процесів у банківській сфері на економіку країни є досить суттєвим. Як показує досвід зарубіжних банків, процеси злиття та поглинання можуть дати поштовх для подальшого розвитку банківської системи. Розвиток процесів злиття та поглинань в Україні може відбуватися лише за підтримки державних органів влади шляхом проведення реформ та ініціювання укладання консолідаційних угод.

Сьогоднішня економічна ситуація в Україні створює об'єктивні передумови розвитку процесів злиття та поглинання та має бути стимулом до нової хвилі консолідаційних процесів. Становище економіки України має спонукати банки до об'єднань з метою зниження ризику банкрутства та втрати довіри вкладників.

Активізація процесів злиття та поглинання українських банків дасть можливість значно розширити сферу банківської діяльності шляхом скорочення адміністративного апарату та посприє приведенню капітальної бази банківської сфери до рівня, який забезпечить належний розвиток економіки України.

Список використаних джерел:

1. Гідді І. Злиття та поглинання: введення / І. Гідді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pages.stern.nyu.edu/~igiddy/articles/mergers_intro.htm.
2. Еванс М. Злиття та поглинання / М. Еванс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://exinfm.com/training/pdffiles/course07-1.pdf>.
3. Васильченко З. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : [монографія] / З. Васильченко. – Кондор, 2004. – 528 с.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
5. Про Банки та банківську діяльність України : Закон України від 7 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

6. Лисенко М. Перспективи консолідації банківської системи України / М. Лисенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – № 27. – С. 430–435.
7. Горбатюк Л. Ринок злиттів та поглинань у банківському секторі України: сучасний стан та перспективи розвитку / Л. Горбатюк // Бізнесінформ. – 2014. – № 5. – С. 352–356.
8. ПУМБ і «Донгорбанк» об'єдналися [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pumb.ua>.
9. «Креді Агріколь Банк» заявив про успішне злиття з КІБ «Креді Агріколь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rbc.ua>.
10. ПАТ «Укрсоцбанк» провів позачергові загальні збори акціонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unicredit.ua>.
11. Власники «Альфа Банку» й «Укрсоцбанку» об'єднуються [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epravda.com.ua>.
12. Задорожнюк Н. Проблеми та перспективи розвитку банківського сектора національної економіки України / Н. Задорожнюк // Young Scientist. – 2015. – № 1(16). – С. 85–88.

Анотація. В статтю виділені основні мотиви консолідаційних процесів банків України. Определены проблемы, с которыми сталкиваются банки в процессе консолидации. Рассмотрено хронологию развития консолидационных процессов. Проанализированы крупнейшие слияния и поглощения банков за последние годы. Сформированы основные пути развития консолидационных процессов в банковской сфере Украины.

Ключевые слова: банки, консолидация, капитал, слияния, поглощения.

Summary. The article singled main motives for consolidation processes of banks in Ukraine. The problems faced by banks in the process of consolidation are indicated. Chronology of consolidation processes is considered in the paper. The paper shows examples of major mergers and acquisitions of banks in recent years. Main ways to develop consolidation processes in the banking sector of Ukraine are formed.

Key words: banks, consolidation, capital, mergers, acquisitions.